

خانواده موفق با تأکید بر حدیث کساء

سیده آلاموسوی^۱

چکیده

خانواده از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی و از ارکان اصلی سامان‌دهی جوامع بشری است که در تعالیم قرآن کریم جایگاهی ویژه و مقدس دارد. قرآن، خانواده را کانون رحمت و مودت معرفی می‌کند. از این رو، حدیث شریف کساء به‌عنوان روایتی اصیل و پرمحتوا، نه تنها شأن نزول آیهی تطهیر را تبیین می‌کند، بلکه تصویری کوتاه و عمیق از سیره‌ی خانوادگی و فضایل اخلاقی پنج تن آل عبا ارائه می‌دهد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، به بررسی شیوه‌های تعامل، ارتباط و رفتارهای درون‌خانواده در این حدیث پرداخته است. بدین وسیله، متن حدیث مورد تحلیل محتوایی قرار گرفته و با استخراج داده‌ها، فراوانی واژگان کلیدی و مضامین اصلی و فرعی آن مشخص شده است. نتایج نشان می‌دهد که آموزه‌هایی مانند اذن و اجازه گرفتن، صمیمیت میان اعضای خانواده، رعایت ادب گفتاری، کاربرد واژگان محبت‌آمیز، آراستگی ظاهری و خوش‌بویی از مهم‌ترین ویژگی‌های تربیتی و اخلاقی مورد تأکید در این روایت هستند. این دستاورد نشان‌دهنده آن است که حدیث کساء می‌تواند الگویی جامع برای تربیت خانواده در پرتو ارزش‌های قرآنی و سیره‌ی اهل بیت (علیهم‌السلام) بیان کند.

کلیدواژه‌ها: حدیث کساء، خانواده، تربیت

^۱سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام‌الله‌علیها) - کوی علوی alamousavi9@gmail.com

مقدمه

یکی از مهم‌ترین آموزه‌های قرآنی و روایی، ارثه‌ی الگوهای عملی برای زندگی انسان است. بنابراین، سیره‌ی معصومان (علیهم‌السلام) در ابعاد مختلف زندگی، به‌ویژه در نحوه‌ی برخورد، گفتار و نوع رابطه‌ی ایشان با یکدیگر، می‌تواند سرمشق و راهنمای روشن برای روابط اعضای خانواده باشد؛ که سعادت و خوشبختی دنیوی و اخروی خانواده و جامعه را در پی داشته‌باشد. در میان روایات اهل‌بیت (علیهم‌السلام)، حدیث کساء اهمیتی ویژه دارد؛ زیرا علاوه بر بیان شأن نزول آیه‌ی تطهیر و بیانگر مقام عصمت اهل‌بیت (علیهم‌السلام)، تصویری زنده و پرمعنا از روابط خانواده، مهر و عاطفه‌ی درونی و تعامل سازنده بین اعضای خانواده نشان می‌دهد. در همه‌ی نقل‌های این حدیث، معرفی اصحاب کساء توسط پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) با رفتار و گفتاری خاص همراه است که نشان از احترام، صمیمیت و عشق خانوادگی دارد. با توجه به مطالعات انجام‌شده، حدیث کساء از مشهورترین روایات میان شیعه و اهل سنت است. دانشمندان اسلامی آن را در حد تواتر دانسته‌اند و در بسیاری از منابع معتبر نقل کردند. و با عنوان یکی از اصول معرفت مقام اهل‌بیت (علیهم‌السلام) شناخته می‌شود. روایت مورد بررسی در این پژوهش، همان حدیث کساء معروف در زمان حاضر است که جابر بن عبدالله انصاری از حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) نقل کرده است. پیش‌فرض پژوهش بر آن است که حدیث کساء از لحاظ سندی معتبر و بیان قرآنی و تربیتی متن‌آن نیز تاییدی در جهت صدور آن از معصوم است. از این رو، بررسی و تحلیل این روایت می‌تواند الگویی جامع از روابط سالم خانوادگی سیره‌ی اهل‌بیت (علیهم‌السلام) را بیاورد. الگوی ارتباطی و تعاملی «خمس‌ه‌ی طیبه» (علیهم‌السلام) در حدیث کساء، نمونه‌ای از خانواده‌ای پذیرا، پویا و عاطفی است که از نظر روان‌شناسی در بالاترین سطح ارتباطی قرار دارد. در چنین خانواده‌ای، اعضا یکدیگر را به رسمیت می‌شناسند، با محبت و احترام رفتار می‌کنند، و حضور در کنار یکدیگر را با تمام وجود تجربه می‌کنند. فضای چنین خانه‌ای سرشار از نور و آرامش است. در حوزه‌ی خانواده‌ی موفق، پژوهش‌های مختلفی انجام گرفته است؛ از جمله آثار روان‌شناسی روابط درون خانواده (احمدی، ۱۳۸۴)، خانواده متعادل و حقوق آن (جوادی آملی، ۱۳۹۴)، ادبستان کساء (صغیرا، ۱۳۹۹)، شرح انوار السماویه (ویسی، ۱۳۹۵) و مقاله‌ی حدیث کساء؛ نمایانگر مقام مادرانه و همسرانه حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) (یعقوبی، ۱۴۰۳). با این حال، تاکنون پژوهشی جامع که به‌صورت منظم به تحلیل روابط خانوادگی از نظر حدیث کساء بپردازد، صورت نگرفته است. بنابراین، پژوهش حاضر در پی آن است که ساختار ارتباطی و عاطفی حدیث کساء را شناسایی و بیان کند تا ابعاد تربیتی و روابط میان اعضای خانواده بیان شود. همچنین رفتار و گفتار پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و اهل‌بیت

(علیهم‌سلام) در متن حدیث بررسی می‌شود تا جلوه‌های ادب، احترام و صمیمیت خانوادگی روشن شود. در ادامه، اصول تربیتی برگرفته از این حدیث بررسی خواهد شد تا روش کاربردی برای تربیت خانوادگی بر طبق سیره‌ی اهل‌بیت (علیهم‌سلام) ارائه شود. مفاهیم تربیتی و ارتباطی حدیث کساء با نظریه‌های روان‌شناسی خانواده تطبیق داده می‌شود تا میزان هماهنگی بین آموزه‌های دینی و روان‌شناسی بیان شود. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع روایی، تفسیری و روان‌شناسی خانواده انجام می‌شود. در ابتدا، متن حدیث مورد بررسی واژگانی و محتوایی قرار می‌گیرد؛ سپس مضامین اصلی و فرعی استخراج و در نهایت، الگویی جامع از خانواده‌ی موفق از منظر حدیث کساء بیان خواهد شد.

مفهوم شناسی

کساء

کلمه کساء که در حدیث کساء ۲۳ بار به صورت (تحت کساء) و (نحوالکساء) به کار رفته است در زبان عربی به نوعی عبا گفته می شود که بر دوش انداخته می شود و پارچه عبای یمانی بوده است. همچنین به عنوان زیرانداز و روانداز نیز بکار رفته است^۱ اما لفظ کساء در این حدیث به معنای پوششی مانند عبا است که روی لباس ها می پوشند از سیاق حدیث و مجموعه کلمات پوشش کریمانه، عاطفی و معنوی استفاده می شود^۲.

کساء در قرآن پنج بار آمده : ۱- وَ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۲- وَأَنْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نَنْشُرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لِحْمًا ۳- وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ ۴- وَكِسْوَتُهُمْ أَوْ تَخْرِيرُ رَقَبَةٍ ۵- فَكْسُونَا الْعِظَامَ لِحْمَاتِهِمْ انْشَاءً خَلَقَا آخِر

حدیث کساء:

حدیثی در فضیلت اهل بیت (علیهم السلام) دانسته می شود که ائمه (علیهم السلام) برای اثبات برتری و استحقاق خویش در امر خلافت به این حدیث استناد نموده اند. به گفته برخی از حدیث شناسان، پیامبر (صلی الله علیه و آله) هنگام نزول آیه تطهیر، خود و خاندانش را در زیر عبایی جمع کرد و به این شکل مصداق این آیه را معرفی نمود. این رویداد به لحاظ سندی هیچ گونه خدشه ای را نمی پذیرد. این حدیث اصطلاحاً مستفیض است و حتی با تحقیقی گسترده می توان ادعای تواتر در آن کرد^۳.

خانواده

نهاد مقدسی است که در قرآن کریم از آن به میثاق غلیظ تعبیر شده است؛ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَخْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَمِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا^۴؛ به عبارت دیگر واحد کوچک اجتماعی که با پیمان ازدواج زن و مرد آغاز می گردد و با تولد فرزندان توسعه و استحکام می یابد؛ خانواده ابتدایی ترین سازمان و هسته جامعه و نقطه آغاز آن است؛ روابط میان اعضای خانواده مهم ترین عنصر تشکیل دهنده این سازمان است خانواده بیشترین تاثیر را در جامعه دارد؛ چرا که هریک از اعضای جامعه در داخل خانواده پرورش می یابند و ارتباط موثر در خانواده زیربنای بهبود ارتباط در کل جامعه محسوب می شود^۵. نوع روابط حاکم بر اعضای خانواده، فضایی ایجاد می کند که در آن احساسات و عواطف و رفتارها شکل میگیرد از نظر روان شناسی، نوع روابط در خانواده باعث بروز رفتارهای متفاوت می گردد؛ بنابراین رفتار، یک کنش یا واکنش است اما رابطه، هم شما

کنش است هم واکنش لذا برای بررسی روابط یک خانواده موفق تعامل با عمل متقابل بین دو نفر یا بیشتر مورد بررسی قرار می گیرد.^۶

تربیت

از ریشه رَبَّ و رَبَّ گرفته شده در لغت به معنی بدتری دادن، نیک کردار، تربیت کردن، پروردن و... آمده است. تربیت به پرورش تدریجی و پیوسته هر چیزی تا رسیدن به کمال گفته شده اصطلاحاً تربیت فرایندی آگاهانه است که مربی شرایط و زمینه های لازم را برای متربی فراهم می کند تا استعداد های نهفته خود را در ابعادی مانند جسمی، روحی، عقلانی و روانی را شکوفا کند و به کمال برساند دانشمندان اسلامی تربیت را برنامه ریزی برای رشد جسم و روح و رسیدن با کمال و سعادت دنیوی و اخروی می دانند.^۷

^۱- راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۳۱۲.

^۲- طبری، دلائل الامامه، ص ۲۱

^۳- ویسی، انوار السماویه، ج ۱، ص ۱۱۹

^۴- نساء، ۲۱.

^۵- جوادی آملی، خانواده متعادل و حقوق آن، ص ۲۵

^۶- باستانی، اصول تکنیک های برقراری ارتباط موثر با دیگران، ص ۳۰۱

^۷- احمدی، روان شناسی روابط درون خانواده، ص ۹۵-۹۸

توجه والدین به حضور فرزندان

فلما اکتملنا جمیعا تحت الکساء اخذ ابی رسول الله بطرفی الکساء والدین باید بدانند آنها نخستین الگوی عملی فرزندان خود هستند و هر رفتار خوب و بدشان در معرض توجه و نگاه فرزندان است؛ همان گونه که حضرت زهرا (علیها سلام) و نوه‌های پیامبر (صلی الله علیه و آله) شاهد رفتار ایشان بودند و رفتار پیامبر (صلی الله علیه و آله) در تربیت آنها موثر بود. خانواده اولین محفل و مکان رشد و تربیت فرزندان است. والدین باید در تربیت فرزند خود نهایت دقت و تلاش را به کار گیرند؛ زیرا هر فرد با توجه به محیط زندگی خود رشد کرده و از رفتار والدین خود الگو برداری می‌کند کودکان درواقع از رفتارهای مکرر نزدیک‌ترین فرد به خود تقلید می‌کنند. والدین بخشی از زندگی فرزندان را تشکیل می‌دهند و همواره الگوی آنان محسوب می‌شوند. تقلید کردن کودکان از والدین کاری انتخابی نیست؛ زیرا ماهیت انسان به گونه‌ای است که به طور طبیعی به این سو قدم بر می‌دارد. پدر و مادر می‌توانند هم اثر مثبت و هم اثر منفی بر فرزندان خود بگذارند و این تاثیر تا حدودی به نوع ارتباط کلامی و گفتاری والدین با فرزندان بستگی دارد.^۱ به هر حال چون ارتباطات فقط به صورت کلامی نیست. روابط عاطفی نیز در این عملکرد موثر است می‌توان گفت تقلید و تعیین هویت کاملاً به طور طبیعی اتفاق می‌افتد. بدون اینکه کودک با والدین طرح و برنامه‌ای از پیش برای آنان تعیین کنند. خانواده‌ای که در زندگی اعتدال را رعایت کند، بی شک بهترین فرزندان را می‌تواند تربیت کند. از جمله خصوصیات خانواده معتدل و موفق، مشورت با فرزندان، سخت‌گیری به موقع و به اندازه، برقراری روابط دوستانه با آنها اعتماد و سپردن برخی از امور زندگی به فرزندان است.^۲

۱- صغیراء، دبستان کساء، ج ۱، ص ۷۷-۷۸

۲- یعقوبی، مقاله، حدیث کساء بیانگر مقام مادرانه و همسرانه

دعا برای اعضای خانواده

در خانواده، پدر و مادر باید همیشه با به کارگیری بهترین تعابیر، فرزندان خود را دعا کنند و درمقابل آن‌ها هم گاهی به زیان بیاورند؛ چنان که پیامبر (صلی الله علیه و آله) چنین کردند در باب تاثیر دعای پدر و مادر در حق فرزندان و تاثیرات شگرف آن بر سعادت و تعالی آن‌ها در دنیا و آخرت، روایات و حکایات شنیدنی زیادی به ما رسیده است؛ به گونه‌ای که نباید از تاثیر دعای والدین و به ویژه مادر غفلت کرد.^۱ امام صادق فرمودند: ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ لَا يُحِبُّنَ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى؛ دُعَاءُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ إِذَا أَبَرَّهُ، وَدَعْوَتُهُ عَلَيْهِ إِذَا عَقَّهُ، وَدُعَاءُ الْمَظْلُومِ عَلَى ظَالِمِهِ، وَ دُعَاؤُهُ لِمَنْ اِنْتَصَرَ لَهُ مِنْهُ، وَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ دَعَا لِأَخٍ لَهُ مُؤْمِنٍ وَأَسَاءَ فِينَا، وَ دُعَاؤُهُ عَلَيْهِ إِذَا لَمْ يُوَاسِهِ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ وَأَضْطَرَّ أَخِيهِ إِلَيْهِ (سه گونه دعاست که از پروردگار پوشیده نمی‌شود و قطعاً مستجاب می‌شود: دعای پدر و مادر در حق فرزندی که به والدین خود نیکوکار است و دعای ایشان، آنگاه که در حق فرزند نفرین کنند) امام سجاد (علیه السلام) دو پنجم صحیفه‌ی سجادیه را به دعا برای فرزند اختصاص داده و چگونه خوب دعا کردن در حق فرزند را برای ما به یادگار گذاشته‌اند.^۲

^۱- باستانی اصول و تکنیک‌های برقراری ارتباط موثر با درن، ص ۹۱.

^۲- حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۱۳۰.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل آموزه‌های تربیتی و ارتباطی در حدیث شریف کساء انجام گرفت. نتایج به دست آمده نشان داد که این حدیث، بیشتر از یک روایت تاریخی، الگویی جامع برای ساختار ارتباطی خانواده اسلامی ارائه می‌دهد. در این الگو احترام، ادب گفتاری، آراستگی و هماهنگی بین اعضای خانواده جایگاه ویژه‌ای دارند و همگی در نقش اولویت ایمان و طهارت معنوی معنا می‌گیرند. حضور پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) در نقش پدر، امام‌علی (علیه‌سلام) در نقش همسر و پدر، حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) در نقش مادر و امام حسن و امام حسین (علیهم‌سلام) به عنوان فرزندان، خانواده‌ای الهی را نشان می‌دهد که بر پایه‌ی عشق، محبت و ارتباط صادقانه استوار است. بنابراین نحوه برخورد و معاشرت و نوع ارتباط ایشان با یکدیگر، می‌تواند در روابط اعضای خانواده سرلوحه زندگی افراد قرار بگیرد. امروزه که خانواده‌ها با چالش متعددی مواجه‌اند، باز شناسی و احیای نقش خانوادگی پنج تن آل‌عبا (علیهم‌سلام) می‌تواند به تحکیم بنیان خانواده و رشد جامعه کمک کند. تحلیل محتوای این حدیث نشان داد که آموزه‌های آن با مبانی تربیت اسلامی هماهنگ است، و با دیدگاه روان‌شناسی خانواده نیز اشتراک دارد. از این رو، حدیث کساء می‌تواند الگویی دینی برای تنظیم روابط خانواده و تربیت اخلاقی در جامعه‌ی امروز را نشان دهد. با توجه به بخش‌های این پژوهش، و بررسی ضعف علمی موجود، پژوهشی زیر می‌تواند زمینه‌ساز تحقیقات آینده در این حوزه باشد.

۱- مقایسه الگوی ارتباطی در حدیث کساء با سوره‌های خانوادگی قرآن پژوهش حاضر نشان داد که بسیاری از مفاهیم ارتباطی حدیث کساء ریشه در آیات قرآنی دارند؛ بررسی میان این حدیث و سوره‌هایی مانند نور، احزاب و تحریم می‌تواند روشن کند که حدیث کساء در تفسیر تعالیم قرآنی درباره خانواده است.

۲- بررسی روان‌شناختی نقش حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) در مدیریت عاطفی خانواده در نقش حدیث کساء در منابع قبلی، به نقش تربیتی و اخلاقی حضرت زهرا (سلام‌الله‌علیها) اشاره شده است، اما تحلیل علمی شخصیت ایشان به عنوان جهت تعادل هیجانی و هماهنگی عاطفی خانواده در این حدیث نادیده گرفته شده. پژوهش مستقل در این زمینه می‌تواند ابعاد تازه‌ای از «رهبری عاطفی» در خانواده اسلامی را روشن کند.

۳- مقایسه مفهوم «طهارت معنوی خانواده» در حدیث کساء با دیدگاه سلامت روان خانواده کلمه «تطهیر» در این حدیث، فقط ویژگی اعتقادی ندارد، حتی می‌توان آن را از نظر سلامت روانی خانواده تحلیل کرد. پژوهشی در این زمینه می‌تواند نسبت میان طهارت معنوی و سلامت روان را از نگاه قرآن، حدیث و روان‌شناسی روشن کند.

فهرست منابع

* قرآن کریم

- ۱- اشتهاوردی، محمد مهدی، "داستان بوستان"، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چ ۱، ۱۳۶۹ ش.
- ۲- احمدی، علی اصغر، "روانشناسی روابط درون خانواده"، تهران، انتشارات مهدی رضایی، چ ۲، ۱۳۸۴ ش.
- ۳- باستانی، قادر، "اصولو تکنیک‌های برقراری ارتباط موثر با دیگران"، تهران، انتشارات ققنوس، چ ۴، ۱۳۹۴ ش.
- ۴- تمیمی آمدی، عبدالواحد، "تصنیف غررالحکم و دررالکلم"، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۶ ش.
- ۵- پاینده، ابوالقاسم، "نهج‌الفصاحه"، تهران، انتشارات دنیای دانش، چ ۴، ۱۴۸۲ ق.
- ۶- جوادی آملی، عبدالله، "خانواده متعادل و حقوق آن"، تحقیق و تدوین ابراهیم جوانمردی فرخاری، قم، انتشارات اسراء، چ ۲، ۱۳۹۴ ش.
- ۷- راغب اصفهانی، حسین محمد، "للمفردات فی غریب القرآن" بیروت، دارالعلم دارالشامیه، ۱۴۱۲ ق.
- ۸- سعیدیان جزی، مریم، "اصول و ارزش‌های اخلاقی در نهاد خانواده براساس آموزه‌های و حیانی و سیره اهل بیت (ع)"، دانشگاه اصفهان، پژوهشنامه حکمت اهل بیت (ع)، سال اول، شماره ۲، ۱۳۹۳ ش.
- ۹- صغیرا، علی، "ادبستان کساء"، اصفهان مهرستان، چ ۱، ۱۳۹۹ ش.
۱۰. طباطبایی، سید محمد حسین، "المیزان فی تفسیر القرآن"، بیروت، موسسه اعلمی للمطبوعات، چ ۲، ۱۳۹۰ ق.
- ۱۱- طبری آملی صغیر، محمد بن حریر، "دلائل الامامه"، قم، موسسه البعثه، ۱۴۱۳ ق.
۱۲. محبی، محمدلطیف، "نقش ارتباطات غیرکلامی در تربیت از دیدگاه اسلام"، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۶ ش.
- ۱۳- مصطفوی، سیدحسن، "التحقیق فی کلمات القرآن"، تهران، بنگاه نشر کتاب، چ ۱، ۱۳۶۰ ش.
۱۴. ویسی، فیض‌الله، "انوار السماویه" شرح حدیث کساء"، قم، مرکز تحقیقاتی قصر فدک، طوبای محبت، ۱۳۹۵ ش.

- ۱۵- یعقوبی، محمد ایلیا، مقاله علمی تخصصی مطالعات حدیث پژوهی، "حدیث کساء نمایانگر مقام مادرانه و همسرانه حضرت زهرا (سلام الله علیها)"، س ۹، ش ۱۷، بهار و تابستان، ۱۴۰۳ ش.
- ۱۶- امام رضا، "الصحیفه الرضا (ع)"، مشهد، انتشارات کنگره جهانی امام رضا (ع)، ۱۴۰۶ ق.
- ۱۷- ابن بابویه، محمد بن علی، "الامالی"، بیروت، انتشارات اعلمی، ۱۴۰۰ ق.
- ۱۸- ابن بابویه، محمد بن علی، محقق علی اکبر غفاری "الخصال"، قم، انتشارات جامعه مدرسین، چ ۳، ۱۳۶۲ ش.
- ۱۹- حر عاملی، محمد بن حسن، "تفصیل و سائل الشیعہ الی تحصیل مسائل الشریعہ"، قم، انتشارات آل بیت (ع) لاحیاء التراث، چ ۱، ۱۴۰۹ ق.
- ۲۰- حرانی، حسن بن علی، "تحف العقول عن آل الرسول (ص)"، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چ ۲، ۱۴۰۴ ق.
- ۲۱- حسکانی، عبیدالله، "شواهد التنزیل لقواعد التفصیل"، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ج ۱، ۱۴۱۱ ق.
- ۲۲- طبرسی، فضل بن حسن، "مجمع البیان لعلوم القرآن"، تهران، انتشارات ناصر خسرو، چ ۳، ۱۳۷۲ ش.
- ۲۳- کلینی، محمد بن یعقوب، "الکافی"، قم، دارالحدیث، چ ۲، ۱۴۲۹ ق.
- ۲۴- مجلسی، محمد باقر، "بحار الانوار"، بیروت، موسسه الوفا، چ ۴، ۱۴۰۴ ق.